

Alreadymade

(werktitel)

een film van ca. 55 minuten

Amsterdam, 15 oktober 2018

Beste Elsa,

Of een pisbak ook kunst kan zijn, is tegenwoordig geen vraag van betekenis meer. Maar dat de oorsprong van 'Fountain' misschien een andere is dan we 80 jaar lang dachten, begint langzaam maar zeker tot ons door te dringen. Het vermoeden, dat Marcel Duchamp met jouw sanitaire statement aan de haal ging, zingt al langer rond, en het bewijs dat jij de oermoeder van de moderne kunst bent werd eigenlijk al geleverd. Maar sommige feiten worden op het moment dat ze bekend worden niet geloofd, niet doorverteld en niet beschreven. Want dat een vrouw symbolisch aan de wieg van de Moderne Kunst zou hebben gestaan, paste tot voor kort domweg in geen enkel denkraam.

Natuurlijk ben je verrast om te horen dat het urinoir Marcels' claim to fame is geworden toen je al bijna tien jaar dood en begraven was. Met dank aan André Breton en het Old Boys' network. "Fountain" is inmiddels onder de naam "Marcel Duchamp" bijgezet als het belangrijkste kunstwerk van de 20e eeuw. Dat zal je ongetwijfeld verbazen. Wat mij verbaast is hoe het mogelijk is dat de brief aan zijn zus Suzanne, waarin hij schrijft dat er zojuist een urinoir bij de Society for Independent Artists is ingezonden door 'een vriendin', al zesendertig jaar wordt afgedaan als een verzinsel van de kunstenaar. Want die vriendin, dat was jij. Wie anders zou in 1917 zoiets bizars hebben gedaan? Jouw sculptuur "God" – dat trouwens ook jaren werd toegeschreven aan de man die het van een sokkeltje voorzag – is duidelijk ook ontsproten aan het brein van iemand die geobsedeerd is door afvoerputjes. Geen onderwerp voor Marcel als je het mij vraagt.

Er is toch iets dat me ergert: was je te bescheiden of te slordig om je ideeën te claimen? Of was het insturen van de pisbak aanvankelijk gewoon een grap om de kunstwereld te kakken te zetten – "Taking the piss"? Mocht dat zo zijn, dan is die opzet grandioos mislukt – of juist niet?

Een man die zich het werk van een vrouw toe-eigent, daar kennen we er nog wel een paar van. Schering en inslag in kunst en wetenschap! Natuurlijk zou ik deze film ook maken als het andersom was, wanneer een vrouw dit idee had geclaimd terwijl het eigenlijk uit de koker van een man gekomen was. Maar dat is nooit zo! De geschiedenis van de Moderne Kunst zal herschreven moeten worden, ten faveure van een vrouw. En als daar ooit een goed moment voor was, dan is dit het wel.

Met hartelijke groet,

Barbara

Elsa von Freytag-Loringhoven foto: Man Ray

Logline:

Durven we de geschiedenis van de moderne kunst te herschrijven ten faveure van een vrouw? 36 jaar na het eerste bewijsstuk is de tijd er eindelijk rijp voor.

De bewijzen, die weerspreken dat Marcel Duchamp de geestelijk vader van het werk *Fountain* – het iconische urinoir – uit 1917 is, stapelen zich op. Degene die van het urinoir een kunstwerk maakte door het in te sturen voor een show van de Society of Independent Artists in New York (waar het werd geweigerd), was naar alle waarschijnlijkheid Elsa von Freytag-Loringhoven. En als dat echt zo is, betekent het dat de oorsprong van de moderne kunst bij een vrouw begint, en niet bij de man waarvan we dat zo'n honderd jaar gedacht hebben.

Maar wie heeft er zin om de geschiedenis te herschrijven? Niet de kunsthistorici die decennialang de chaos die geschiedenis geworden is van logica hebben voorzien met dit werk als hun modernistisch kompas. Niet de zeventien musea die voor vele miljoenen de nog door Duchamp zelf gezegende kopieën in de collectie hebben. En ook niet de schrijvers van de kunstgeschiedenisboeken die een grondige revisie moeten krijgen als het waar blijkt te zijn.

Het maken van de film *The End of Fear* (2018) heeft mij niet alleen veel geleerd over het vertellen van een filmisch verhaal over de geschiedenis, maar ook geconfronteerd met de kunstwereld waar ik me als beeldend kunstenaar uit zelfbescherming maar het liefst verre van hield: mechanismes die met macht, aanzien, in- en uitsluiting, geld en gebakken lucht te maken hebben. Toch liet het proces rond de film mij evenzeer de andere kant zien: de liefde voor kunst, de kracht van verbeelding, moedige eenlingen, humor en schoonheid.

Dit overdonderende verhaal, over de mogelijke herkomst van "Fountain" bevat veel elementen die mij fascineren, en die ook op allerlei manieren terugkomen in mijn eerdere werk: wat is kunst; wat is auteurschap; wie trekt er aan welke touwtjes; wat is immateriële waarde en wie bepaalt dat, wat is authentiek en wat niet?

Ook de *bias* van de geschiedschrijving zelf heeft mijn interesse: wat nu beschreven wordt als het avant-gardisme met duidelijke symbolen als dit urinoir, was op het moment zelf een rommelig geheel van vriendschappelijke relaties, individuele kunstpraktijken en zowel opportunistische als tegendraadse trekjes. Wie bepaalt uiteindelijk het verhaal dat in de boeken komt? Welk werk van welke kunstenaar maakte het verschil, opende ons de ogen, is de beste afspiegeling van zijn tijd?

Het werk *Fountain* gaat zèlf over die vragen. Een mooie observatie van Francis M. Naumann, die de brieven van Duchamp in 1982 onthulde, is de paradox dat het idee van het industriële product als kunstwerk, de *readymade*, volkomen teniet wordt gedaan door de serie handgemaakte kopieën die Duchamp onder meer in Milaan liet vervaardigen, om het verloren werk alsnog aan belangrijke kunstcollecties te kunnen aanbieden. Het verhaal wil dat Duchamp hiermee in de herfst van zijn professionele leven een kans zag om alsnog in het rijtje van grote kunstmannen te kunnen worden bijgeschreven, als de vader van de moderne kunst.

Kunsttijdschrift *See All This* bracht de zaak dit jaar opnieuw over het voetlicht in hun zomernummer over vrouwelijke kunstenaars. Dit gaf mij de overtuiging dat dit wel eens precies het juiste moment zou kunnen zijn voor dit verhaal dat eerder toch steeds weer uit de media verdween en werd afgedaan als een vorm van *wishful thinking*.

Als maker werk ik vanuit een onderzoekende en open houding. En ook al zijn er bewijzen dat iemand anders dan Duchamp het urinoir bedacht, het volgen van de bewijsvoering – waartoe die ook mag leiden – maakt het ook spannend. Want natuurlijk is dat een weg die bezaaid is met conflicterende belangen en opgeblazen ego's.

Een aantrekkelijk gegeven voor het narratief is, dat het bewijs dat Elsa von Freytag-Loringhoven het urinoir – al dan niet *tongue in cheek* – tot kunst bombardeerde, niet alleen feitelijk is (brieven) maar ook in de film kan worden onderzocht door verbanden te leggen die voortkomen uit analyse van haar eerdere werk, psychologische inzichten en het duiden van Elsa's sociaal-artistieke motieven. Dat is geen harde wetenschap, het is speculatief. In die speculatieve ruimte ontstaat zowel voor mij als maker als voor de kijker de mogelijkheid om zelf ontdekkingen te doen. En er is genoeg materiaal om ook het niet-feitelijke overtuigend neer te zetten.

Het Urinoir zelf verdween, kort nadat het werd geweigerd voor de show van de Society of Independent Artists in 1917. Eén foto, gemaakt door Alfred Stieglitz, en zeventien later nagemaakte kopieën van *Fountain* uit 1917 bevinden zich kunstcollecties wereldwijd. De gezamenlijke waarde daarvan loopt in de miljoenen euro's. Wat de toeschrijving van het werk aan Elsa von Freytag voor die waarde zou betekenen is nog moeilijk te voorspellen, maar dat zij slechts bij ingewijden bekend is, zal de prijs bepaald niet opdrijven.

Elsa von Freytag-Loringhoven was een kunstenaar die het clichébeeld van de artistiekeeling extreem bevestigt: onnavolgbaar, onaangepast, brutaal, oversekst, geniaal, gevoelig, speels, en, hoe kan het ook anders: altijd blut. En hoewel ze ook door hen bewonderd werd, kreeg ze nauwelijks een voet aan de grond bij de Dadaïsten, wat uiteindelijk toch een *old boys' network* was dat behoorlijk strategisch opereerde, en conservatief genoeg was om een ongeleid projectiel als Elsa op afstand te houden. Elsa werd overigens regelmatig opgepakt wegens het dragen van mannenkleden op straat, hoewel dat eigenlijk nog de minst aanstootgevende variant van haar krankzinnige garderobe was. Stoer en eigenzinnig, en niet onderdanig – of vrouwelijk – genoeg om een plekje in de periferie van de mannenclub toebedeeld te krijgen. Voor zover ze dat al wilde, want Elsa was ook een compromisloze einzelgänger, die op 53-jarige leeftijd op mysterieuze en tragische wijze in Parijs aan haar einde kwam.

Elsa von Freytag-Loringhoven (1915)

"God" Elsa von Freytag-Loringhoven
foto: Morton Schamberg

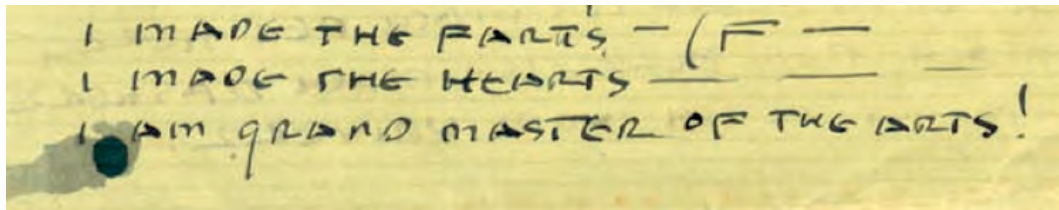
Met *Alreadymade* wil ik laten zien hoe een op zichzelf banaal object de kunstgeschiedenis kan bepalen wanneer een charismatisch figuur het zich toe-eigent, zelfs als dat ten onrechte is. En ook hoe dat gegeven bijna een eeuw later doorwerkt omdat er duizenden kunsthistorische verhandelingen op gebaseerd zijn, persoonlijke reputaties op gebouwd en enorme bedragen mee gemoeid zijn.

Het feit, dat het urinoir retrospectief wordt gezien als het symbool van het begin van een invloedrijke artistieke ontwikkeling, maakt het moeilijker om 101 jaar later een andere auteur aan te wijzen, ondanks het feit dat het idee van auteurschap door het werk zélf op de hak wordt genomen: 'Fountain' is een fabrieksproduct gesigeneerd door de fictieve kunstenaar R. Mutt. Een ander aspect is hoe de vaak ideologisch beschreven versmelting van kunst en leven voor degene die dat echt in praktijk brengt, zoals Elsa von Freytag-Loringhoven doet, helemaal niet zoveel oplevert: wanneer iets integraal onderdeel van je leven is vervalt de innerlijke noodzaak om iets te claimen, zoals bij een verhandelbaar product. Dat snapte Duchamp maar al te goed.

Dit is een echte *whodunnit* in de kunst: het origineel is verdwenen, er bestaat slechts 1 foto van, er circuleren verschillende verhalen die ook al weersproken zijn, kopieën van het werk doen miljoenen op de markt, en al zijn er aanwijzingen dat Von Freytag het object bedacht en instuurde, er zijn ook redenen om te geloven dat Duchamp en zelfs een derde en vierde persoon betrokken waren bij de oorspronkelijke *framing* van het urinoir als kunst.

Het is een goed moment voor een film over de kwestie, omdat het over een uit de geschiedenis weggeschreven vrouw gaat, omdat het *fake news* is, dat een eigen leven is gaan leiden, en omdat het belangrijk is om te erkennen dat de geschiedenis zoals wel vaker, een 'verhaal' is dat iemand de wereld in bracht vanuit eigenbelang. Dat verhaal is een nieuwe waarheid geworden, een zekerheid waar niet iedereen opnieuw aan wil tornen.

Wat zou het betekenen wanneer de vele onzichtbare vrouwen in de kunstgeschiedenis op de kaart worden gezet, door een symbool van dit belang aan een vrouwelijke kunstenaar toe te schrijven? Welke tegenkrachten zijn er, en is dit het moment waarop we daar doorheen moeten breken?

Elsa von Freytag-Loringhoven, dichtregels, ongedateerd

De ontwikkelingsfase

Bart Haensel is mijn vaste researcher, adviseur en klankbord tijdens het proces. Met hem ontwikkel ik ook dit filmplan. We hebben onlangs ontdekt dat de nu 94-jarige Arturo Schwarz in opdracht van Marcel Duchamp – die op dat moment een bijna vergeten kunstenaar was – 12 kopieën van de urinoirs heeft laten maken. Schwarz woont in Milaan, en we hopen hem op korte termijn nog te kunnen interviewen. Dit zou ik het liefst doen met hetzelfde team als waarmee ik *The End of Fear* heb gemaakt. Zij waren inhoudelijk een enorme meerwaarde. Juist wanneer je niet 'standaard' werkt is het samen ontwikkelen van de vorm en wederzijds vertrouwen in elkaars keuze heel belangrijk, zo niet essentieel.

Over de vorm van de film ben ik nog niet zeker: er zijn veel brieven van Elsa von Freytag aan haar tijdgenoten en hun reacties daarop. De intimiteit van de brief als verhaal gericht aan één persoon is onovertroffen, en we zullen veel kunnen leren over de schrijvers ervan, gevoelens, de tijdgeest, de kunst, politiek, problemen. Zelf schreef ik een brief aan "Elsa" om te zien wat de toon zou zijn wanneer je zou schrijven met de kennis van nu – een radicaal ander perspectief dan wanneer je in een tijdsgewricht zelf aanmoddert als kunstenaar. Filmisch is de brief een minder makkelijke vorm om mee te werken: uit een handschrift is nog wel iets af te leiden, maar verder is het toch vooral tekst. Dat vraagt om verbeelding, en dat kost tijd.

Hoewel het bewegend beeld van Elsa von Freytag dat Man Ray maakte spoorloos is (ook een aardige zoektocht waard) staat daar tegenover dat er een zeer grote hoeveelheid beschrijvingen en anekdotes van/over haar uiterlijk, psyche, levensloop en karakter bestaan en meerdere romans gebaseerd zijn op haar leven. Dat doet me overwegen om 'de reconstructie' van die beschrijvingen in te zetten als methode: om er samen met al dan niet professionele acteurs m/v in de film achter te komen waar de essentie zit van deze excentrieke vrouw. Wat ik spannend vind is dat haar gedrag zowel vrijmoedig en vrolijk is als exhibitionistisch en desperaat. Voor een goede acteur *gefundenes fressen*, en ook een hedendaags equivalent van Elsa zou gezocht kunnen worden (leefde Moniek Toebosch nog maar!). Ook zou ik graag haar waanzinnige uitdossingen laten reconstrueren vanaf de foto's. Misschien iets voor een samenwerking met Viktor & Rolf.

We willen een forensische benadering verder uitwerken: plaatsen, kamers, objecten, reconstructies op basis van foto's en beschrijvingen in brieven. De krankzinnige kleding en hoofddekels die Von Freytag maakte en droeg, omschreven met de speciaal daarvoor bedachte term *Irrational Modernism*, zouden kunnen worden nagemaakt, net als sommige ruimtes en objecten die we zien op foto's. Wellicht kan die tijd voelbaar gemaakt worden, in relatie tot het heden. Zodat begrijpelijk wordt hoe keuzes tot stand komen en in welke vorm ze door anderen worden overgenomen, waarmee vervolgens de geschiedenis vorm krijgt en een verhaal wordt. Totdat er iemand begint te graven.

Elsa von Freytag-Loringhoven (New York, 1915)